

ЈУГОСЛАВИЈА И ВАТИКАН

/ Пеђа Радосављевић, *Односи између Југославије и Свете Столице (дипломатски односи 1963 – 1978)*, „Службени гласник”, Београд, 2011./

Утицај Ватикана на просторе Балкана и Средње Европе кроз векове био је врло интензиван, активан и динамичан. Ватикан је био сведок пропасти многих царстава, краљевина и република. Књига Пеђе Радосављевића осветљава један, за Ватикан кратак временски период, међутим период у коме је Ватикан имао једну веома живу дипломатску активност, можда чак и најактивнију у историји свог дипломатског деловања на Балкану и у Средњој Европи.

Пре самог увода, аутор покушава да осветли историјске оквире и политичке околности у којима ће се кретати његов рад, стављајући посебно акценат на чињеницу да су дипломатски односи између Југославије и Ватикана били прекинути 1952. Радовановић прави посебан осврт на специфичност ватиканске дипломатије, која има и политичку и духовну димензију, што потврђује и спектар питања којима се њихови изасланици баве. Као слабост своје књиге Радовановић истиче недостатак грађе из дипломатске архиве Ватикана, с обзиром на њену недоступност, при том наводећи да је ова књига настала као плод најискренијег ентузијазма аутора, и да није за циљ имала прагматичку сврху, али при том не искључује могућност да би неке њене основне поруке могле користити новој српској политичкој елити у креирању спољне политике према Светој Столици.

Књига се састоји из 3 дела који су даље подељени на поглавља и Аррендиx, који има за циљ да у кратким цртама осветли проблеме са којима се данас суочава Ватикан, као и даље правце његове спољне политике. Симболично Аррендиx носи наслов *Католицизам пред изазовом слободе и одговорности*, где се након пада тоталитарних режима, по речима папе Јована Павла Другог, појавио проблем „употребе слободе који нема само индивидуалну, већ и колективну димензију.”

Радовановић прави књигу врло прегледном, а у свом првом делу једноставно насловљено *Увод*, аутор има за циљ да објасни историјат односа српских држава са Ватиканом. Тај дуг историјски период обилује различитим политичким притисцима које је Ватикан вршио на српске политичаре и уопште јавне делатнике, па је тако и забрањена књига Пере Симића „Југославија и Ватикан” под утицајем политике Милана Стојадиновића и кнеза Павла Карађорђевића, као и на пример снажан притисак, који је према сведочењу председника Владе Николе Пашића, вршен на Краљевину Србију да потпише Конкордат, што је и учињено 1914. Врло добро је познато да је и потписивање Конкордата у време Краљевине Југославије проузроковало врло озбиљну политичку кризу. Након

Првог светског рата, у правном погледу, постојао је „галиматијас” у односима Краљевине СХС и Свете Столице, с обзиром да је Ватикан на новим територијама придодатим Краљевини Србији примењивао одредбе Конкордата из 1855., а на тлу бивше Краљевине Србије се примењивао Конкордат из 1914., и то не у потпуности. За време Другог светског рата утицај Ватикана био је огроман, пре свега кроз постојање НДХ, али је при томе играо и двоструку игру у смислу одржавања дипломатских односа са избегличком Владом у Лондону. Након Другог светског рата обележавању односа Ватикана и нових власти на челу са Јосипом Брозом, допринео је сукоб између Броза и Степинца, а у исто време односе је закомпликовао и сукоб југословенског епископата са Светом Столицом. Аутор врло прегледно и концизно читаоца доводи до времена којем је посвећена књига.

Као куриозитет на почетку другог дела насловљеног *Дипломатија као алтернатива политичком и историјском детерминизму*, аутор говори о томе да је приликом доношења Бечке конвенције о дипломатским односима једино Југославија гласала против тога да нунцији остају дојени дипломатског кора. Односи постају бољи након Другог ватиканског сабора одржаног 1962., којем је присуствовала већина југословенских надбискупа, а побољшавају се присуством југословенске делегације на сахрани папе Јована XXIII. Доласком дипломатски веома настројеног папе Павла VI, односи постају још чвршћи што Радовановић поткрепљује циркуларним писмом које је послато Апостолским нунцијатурама у Латинској Америци, приликом Титове посете том делу света, да се антикомунистички кругови уздрже од демонстрација. Папа Павле VI, узгред, даје инструкције Казаролију, шефу ватиканске дипломатије, да успостави дипломатске контакте са Мандићем, југословенским амбасадором у Риму, што представља несумњиво крупан заокрет у ватиканској политици. Аутор у даљем излагању веома сликовито описује „дипломатску борбу” коју су водили Ватикан и Југославија, исцрпно наводи захтеве које су обе стране истицале у преговорима, што би се у генерализацији тих преговора могло рефлектовати и на све остале дипломатске преговоре. Радовановић кроз цео рад покушава читаоцима да објасни поједине активности Ватикана, чинећи то врло детаљно у фуснотама, где себи даје простора за политичко и социолошко осветљавање одређених потеза ватиканске дипломатске машинерије, која све ради хладно, прецизно, споро и педантно. Након дугих преговора, Протокол је напослетку потписан 25. јуна 1966. године у Београду, и премда није у потпуности задовољио апетите ни Југославије, ни Ватикана, може се рећи да су државе потписнице биле задовољне постигнутим. Југославија је овим Протоколом успостављала повољну атмосферу за чвршће односе са Западом, а пре свега са САД, док је Ватикан припремао терен за рушење социјалистичких режима, што су рушењем Берлинског зида и падом свих социјалистичких режима и успели. Радовановић износи и једну интересантну тезу да је смена Александра Ранковића, по њему, узрокована неслагањем српских комуниста са потписивањем Протокола.

На почетку трећег дела у коме Радовановић врши анализу односа након потписивања Протокола, осликавајући на један врло леп начин сво лукавство

које Ватикан користи у остваривању својих циљева, и наводи да се југословенска дипломатија врло добро носила са захтевима Ватикана, који су врло често били неприхватљиви за југословенске власти. Приликом пријема југословенског амбасадора направљен је преседан с обзиром да је говор југословенског амбасадора прочитан пре папиног, што показује спремност папе на сређивање односа са Југославијом. Премда су по тадашњем схватању односи успостављени Протоколом били полузванични, и *sui generis*, ипак је југословенски изасланик био стављен у ранг са свим дотадашњим амбасадорима и на односе Југославије и Ватикана примењивале су се норме Бечког споразума о дипломатским односима. Паралелно, Ватикан покушава да оствари идеје унијаћења, постављених на Другом ватиканском сабору, па је стога једна од првих посета господина Марија Кање, ватиканског изасланика у СФРЈ, била учињена према патријарху СПЦ. Тензију у односима у то време правили су усташка емиграција и поједини бискупи који су деловали у Југославији, попут загребачког надбискупа Шепера, који је врло брзо након потписивања Протокола изабран у Конгрегацију за доктрину вере, као још једна потврда пријатељских односа Ватикана и Југославије, што је у доброј мери изненадило дипломатске кругове у Југославији. Већ на самом почетку 1968. долази до посете Мике Шпиљка Италији и Ватикану, што представља важан историјски догађај, с обзиром да је он био први председник владе једне социјалистичке земље који је посетио папу. У жељи да покажу и своју отвореност, југословенске власти су прихватиле да се у земљу врати близак Степинчев сарадник Крунослав Драгановић, али само под условом да искључиво и једино врши свештенички позив.

У поглављу у оквиру трећег дела названог *Ватикан - Тито - Косово*, аутор проблематизује питање односа југословенског председника према Ватикану, који је био амбивалентан, јер се спекулисало све до данас да је Тито више пута посетио Ватикан, што је потврђивао и папа Јован Павле II. У анализи овог поглавља врло упечатљива је и једна фуснота у којој Радосављевић анализира појам „далековидости”, осврћући се на питање будућности Косова и Метохије Радосављевић наводи: „Света столица је у перспективи на Косово и Метохију гледала као на територију, која је уставно све удаљенија од Србије, са могућношћу коначног отцепљења од српске државе. Што се и догодило...”, помало сетно Радосављевић оставља читаоца у стању шока, раскринкавајући до краја са још једном напоменом целокупну намеру Свете столице: „Очигледно, југословенска идеја је у овом случају требало да послужи конструкторима косовско-метохијске независности, да по слому СФРЈ и касније СРЈ, Косово и Метохија, као и остале бивше југословенске републике, иступи из федерације и прогласи државност, ослањајући се на земље које би ову територију признале као државу.” Непогрешиво истинито. За Ватикан је врло значајно било и питање карактера политике коју ће Југославија имати према Светој Столици након Титовог одласка са власти, као и у то време незаобилазно питање статуса Косова и Метохије, где се Ватикан снажно залагао за давање статуса републике тој аутономној покрајини у оквиру СР Србије. Важно је истаћи да су у то време Тито и папа Павле VI слали поруке мира свету, што је чинило да су и односи међу њима бивали све бољи, испољавајући се кроз размену писама и честит-

ки. Стварање пријатељске атмосфере природно је доводило до питања успостављања пуних дипломатских односа, али се при томе као један од крупних проблема поставило и то како ће СПЦ реаговати на такав догађај.

У периоду разговора о успостављању пуних дипломатских односа долази до великих потреса у самој Католичкој цркви, попут доношења Холандског катехизиса, као и појаве и етаблисања теологије ослобађања и теологије насиља. Долази до извесних захтева за децентрализацијом цркве, као и до великог смањења броја верника. Приликом анализе ових догађаја, аутор поново апострофира тезу о недостатку одговарајуће архивске грађе, наводећи да се онда неминовно мора послужити „ре-креацијом догађаја”. Коначно, Тито је своју једину званичну посету Ватикану обавио 29. марта 1971., као први шеф једне социјалистичке државе који је посетио папу. Осим питања броја Титових посета Ватикану, аутор поставља и питање да ли је Тито и екскомунициран из Католичке цркве?

Након успостављања пуних дипломатских односа било је спорадичних инцидената попут изјава надбискупа Кухарића о „тешким временима за Католичку цркву у СФРЈ”, преко изјава једног од водећих војвођанских комуниста, Мирка Чанадановића да просветни радници не треба да буду и верски делатници. Погоршању односа кумовао је и упад хрватске терористичке групе у СФРЈ, јер се сумњало да имају подршку од стране одређених бискупа. Ватикан је подржао и потписивање Осимских споразума којима су уређена питања границе између Италије и Југославије, док аутор посебно назначује један преседан који се десио приликом Дана мира, када је папа Павле VI упутио посланицу Титу, Тито му одговорио, а папа изразио захвалност на одговору, што је заиста било неочекивано. Након смрти папе Павла VI на чело Ватикана долази папа Јован Павле II који спроводи политику јачања националних епископата у социјалистичким државама у циљу коначног уништења социјализма као друштвено-политичког поретка.

Књига Пеђе Радовановића представља значајан допринос разумевању политике Ватикана према простору Балкана и Средње Европе. Она на један врло јасан и прецизан начин, избегавајући пуко навођење историјских чињеница, већ дајући ауторову критику тих збивања, открива сву снагу и прецизност ватиканске дипломатије. Кључна мана ове књиге јесте, као што и сам аутор наводи, недостатак извора од стране ватиканске архиве, али баш због тога она представља добро утабану стазу за неке нове истраживаче, који ће у будућности можда имати прилику да истражују и ту грађу, и да на један потпунији начин осветле време врло интензивних дипломатских активности, како с циљем сазнавања нових историјских података, тако и с циљем бољег разумевања садашњих политичких околности, и боље припреме за будуће политичко деловање српског државног руководства.

Александар Марковић